

Lekcja

Temat: Modele baz danych

Na potrzeby baz danych zostały zdefiniowane klasyczne techniki organizowania informacji, zwane modelami baz danych.

Model danych to abstrakcyjny opis sposobu przedstawiania i wykorzystania danych. Definiuje on logiczną reprezentację danych oraz relacje między nimi.

Na model danych składają się:

- struktura — opis sposobu przedstawiania obiektów (encji) modelowanego wycinka świata oraz ich związków,
- ograniczenia — reguły kontrolujące spójność i poprawność danych,
- operacje — zbiór działań, które umożliwiają dostęp do struktur.

Głównymi modelami baz danych są:

1. Tradycyjne (przedrelacyjne) modele

- a) **model hierarchiczny,**
- b) **model sieciowy,**

2. Model relacyjny (najpopularniejszy od lat 80.)

3. Modele post-relacyjne / NoSQL

a) Model dokumentowy

- Dane przechowywane jako dokumenty (JSON, BSON, XML)
- Struktura hierarchiczna wewnętrz dokumentu
- **Przykład:** MongoDB, Couchbase
- **Użycie:** katalogi produktów, profile użytkowników

b) Model klucz-wartość

- Proste pary: klucz → wartość (dowolne dane)
- Bardzo szybki dostęp po kluczu
- **Przykład:** Redis, Amazon DynamoDB
- **Użycie:** cache, sesje, konfiguracje

c) Model szerokokolumnowy (kolumnowy)

- Dane przechowywane w kolumnach (nie w wierszach)
- Optymalny dla agregacji i analiz
- **Przykład:** Cassandra, HBase, Google Bigtable
- **Użycie:** analityka, big data, systemy czasowych szeregow

d) Model grafowy

- Dane jako węzły, krawędzie i właściwości
- Idealny dla powiązań i relacji
- **Przykład:** Neo4j, Amazon Neptune
- **Użycie:** sieci społecznościowe, rekomendacje, wykrywanie oszustw

4. Nowoczesne / hybrydowe modele

a) Modele wielomodelowe

- Łączą różne modele w jednym systemie
- **Przykład:** PostgreSQL (relacyjny + JSON + graf), ArangoDB (dokumentowy + grafowy)

b) Bazy time-series

- Zoptymalizowane pod dane czasowe (znacznik czasu jako główny wymiar)
- **Przykład:** InfluxDB, TimescaleDB

c) Bazy przestrzenne/geograficzne

- Obsługa danych geograficznych i przestrzennych
- **Przykład:** PostGIS (rozszerzenie PostgreSQL)

d) Bazy pamięciowe (in-memory)

- Cała baza w pamięci RAM
- **Przykład:** Redis, MemSQL, SAP HANA

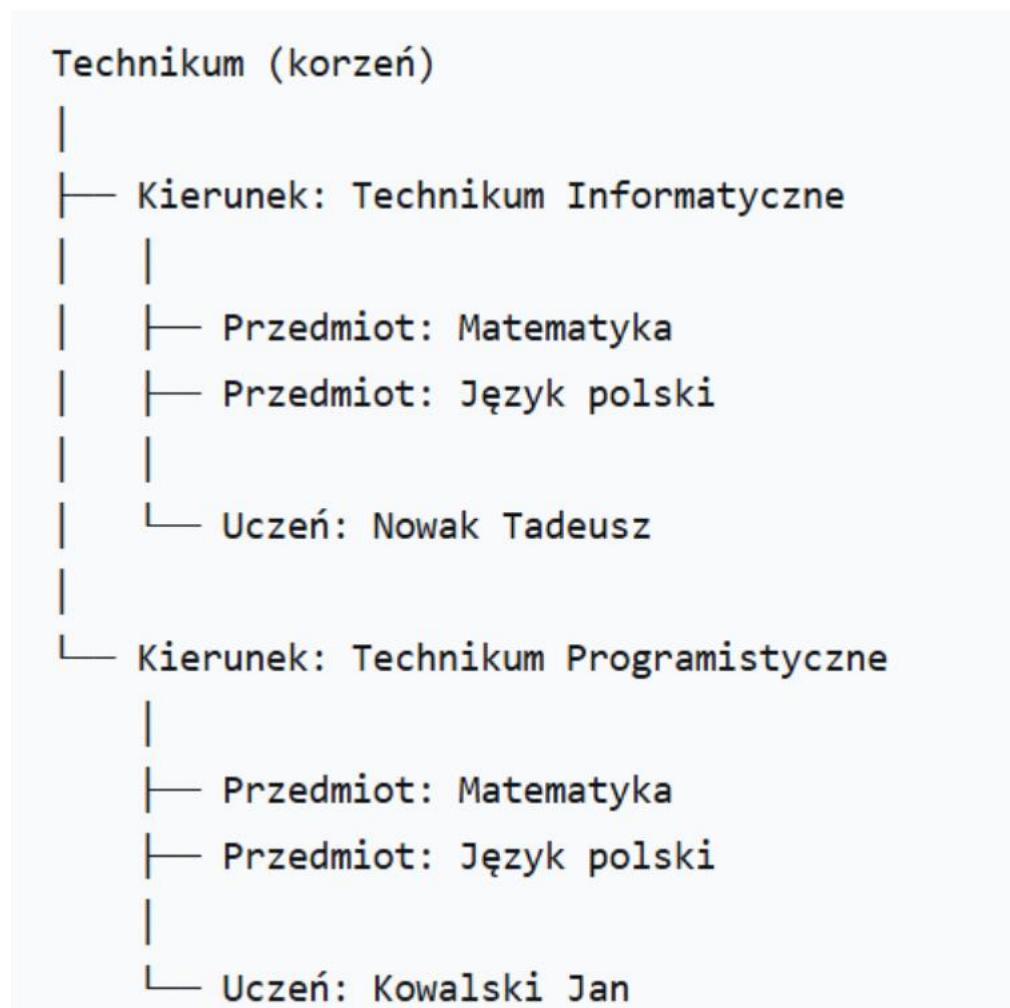
5. Model obiektowy i obiektowo-relacyjny

Model hierarchiczny

To jeden z najstarszych modeli baz danych (powstał w latach 60. XX wieku), w którym dane są organizowane w strukturę **drzewa** (hierarchii). Każde "drzewo" składa się z **węzłów**:

- **Jeden węzeł główny (korzeń)** – nie ma rodzica.
- **Węzły potomne** – każdy ma dokładnie **jednego rodzica**, ale może mieć wiele dzieci.
- Relacje są typu **jeden-do-wielu (1:N)**.
- Dostęp do danych często odbywa się poprzez ścieżki od korzenia do konkretnego rekordu.

Przykład modelu hierarchicznego: Struktura Technikum

Model sieciowy

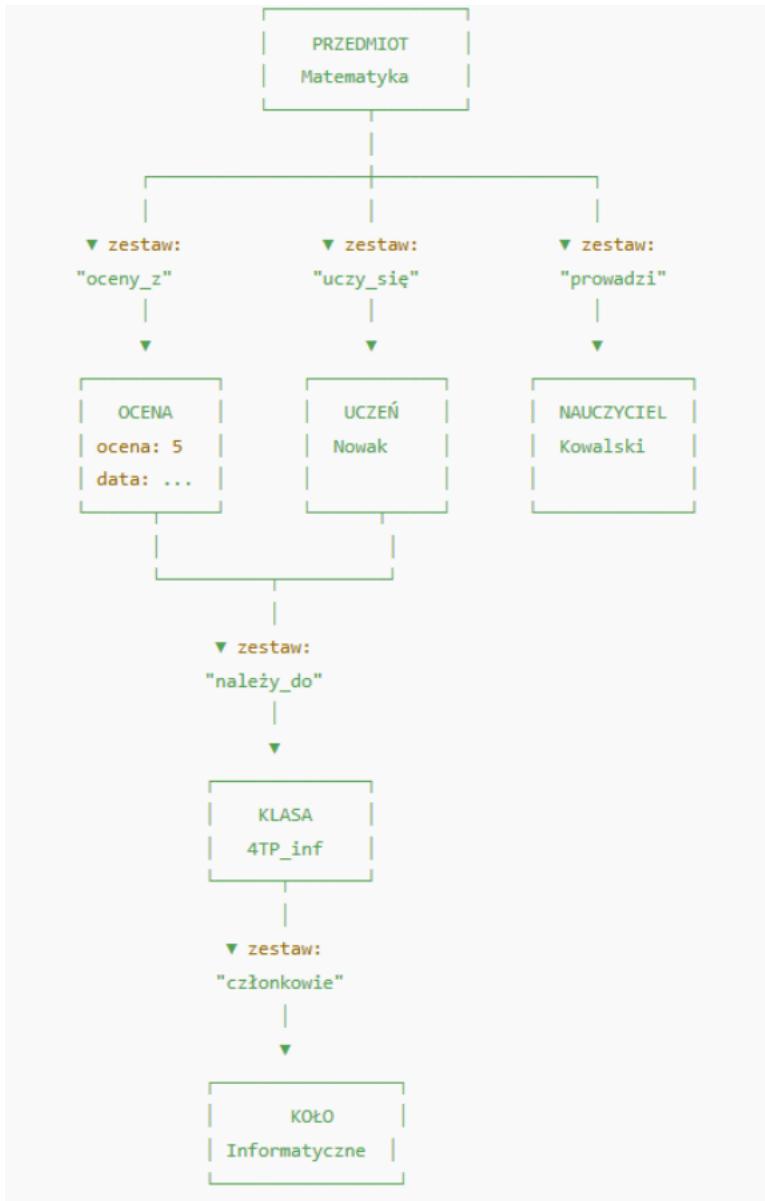
Model sieciowy powstał jako rozwinięcie modelu hierarchicznego, aby rozwiązać jego główne ograniczenia. Został sformalizowany przez grupę **CODASYL** (Conference on Data Systems Languages) w latach 60-70.

Kluczowe cechy:

1. **Struktura grafu** – dane organizowane są jako zbiór rekordów połączonych w dowolną strukturę grafową (nie tylko drzewo)
2. **Jeden rekord może mieć wielu rodziców** – w przeciwieństwie do hierarchicznego (tylko jeden rodzic)
3. **Relacje przechowywane jako wskaźniki fizyczne** między rekordami
4. **Dwa podstawowe elementy:**

- a. **Typ rekordu** – odpowiednik tabeli w modelu relacyjnym
 - b. **Zbiór (set)** – nazwana relacja łącząca typy rekordów
5. **Obsługa relacji wiele-do-wielu (M:N)** – główna przewaga nad modelem hierarchicznym

Przykład modelu sieciowego: System szkolny

Model relacyjny

Model relacyjny to najpopularniejszy współczesny model baz danych, stworzony przez Edgara F. Codda w 1970 roku. Opiera się na matematycznej teorii mnogości i algebrze relacji.

Podstawowe pojęcia:

1. **Relacja (tabela)** – zbiór krotek o takiej samej strukturze
2. **Krotka (wiersz, rekord)** – pojedynczy wpis w tabeli
3. **Atrybut (kolumna, pole)** – nazwane pole z określonym typem danych
4. **Klucz główny (Primary Key)** – unikalny identyfikator wiersza
5. **Klucz obcy (Foreign Key)** – odwołanie do klucza głównego innej tabeli
6. **Domeny** – zbiór dopuszczalnych wartości dla atrybutu

Przykład modelu relacyjnego: System szkolny

1. Tabele i ich struktura:

Tabela UCZNIOWIE:

ID_ucznia	Imię	Nazwisko	ID_klasy
1	Jan	Kowalski	101
2	Anna	Nowak	101
3	Tomasz	Wiśniewski	102

PK: ID_ucznia

FK: ID_klasy → KLASY(ID_klasy)

Tabela KLASY:

ID_klasy	Nazwa_klasy	Rok_szkolny
101	4TI	2024
102	3TP	2024
103	2TE	2024

PK: ID_klasy

Tabela PRZEDMIOTY:

ID_przedmiotu	Nazwa_przedmiotu
1	Matematyka
2	Język polski
3	Bazy danych

PK: ID_przedmiotu

Tabela OCENY:

ID_oceny	ID_ucznia	ID_przedmiotu	Ocena	Data
1	1	1	5	2024-01-15
2	1	2	4	2024-01-16
3	2	1	3	2024-01-15
4	3	3	5	2024-01-17

PK: ID_oceny

FK: ID_ucznia → UCZNIOWIE(ID_ucznia)

FK: ID_przedmiotu → PRZEDMIOTY(ID_przedmiotu)

Tabela UCZNIOWIE_PRZEDMIOTY (relacja wiele-do-wielu):

ID_ucznia	ID_przedmiotu
1	1
1	2
2	1
3	3

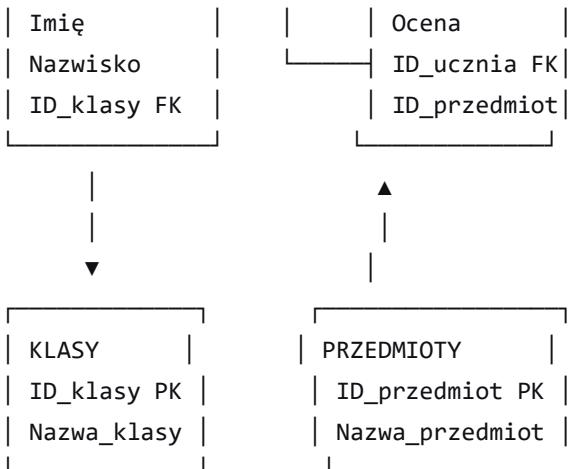
PK: (ID_ucznia, ID_przedmiotu) - klucz złożony

2. Relacje między tabelami (diagram ER):

UCZNIOWIE

OCENY

Rodzaje relacji:

- **1:N** (jeden do wielu) – jedna klasa ma wielu uczniów
- **M:N** (wiele do wielu) – uczeń ma wiele przedmiotów, przedmiot ma wielu uczniów
- **1:1** (jeden do jednego) – rzadziej stosowane

```

CREATE TABLE UCZNIOWIE (
    ID_ucznia INT PRIMARY KEY,
    Imię VARCHAR(50),
    Nazwisko VARCHAR(50),
    ID_klasy INT,
    FOREIGN KEY (ID_klasy) REFERENCES KLASY(ID_klasy)
);

CREATE TABLE OCENY (
    ID_oceny INT PRIMARY KEY,
    ID_ucznia INT,
    ID_przedmiotu INT,
    Ocena INT CHECK (Ocena BETWEEN 1 AND 6),
    Data DATE,
    FOREIGN KEY (ID_ucznia) REFERENCES UCZNIOWIE(ID_ucznia),
    FOREIGN KEY (ID_przedmiotu) REFERENCES PRZEDMIOTY(ID_przedmiotu)
);
    
```

Model dokumentowy

Dane przechowywane jako **dokumenty** w formatach JSON, BSON, XML. Każdy dokument jest samodzielną jednostką zawierającą wszystkie dane o danym obiekcie.

Kluczowe cechy:

- **Samoopisujące dokumenty** – struktura zawarta w dokumencie
- **Dynamiczny schemat** – różne dokumenty mogą mieć różne pola
- **Zagnieżdżanie** – możliwość przechowywania obiektów w obiektach
- **Indeksowanie** – po dowolnych polach dokumentu

Przykład modelu dokumentowego: System blogowy (MongoDB)

```
// Kolekcja "posts"
{
  "_id": "507f1f77bcf86cd799439011",
  "title": "Wprowadzenie do NoSQL",
  "author": {
    "name": "Jan Kowalski",
    "email": "jan@example.com",
    "bio": "Ekspert baz danych"
  },
  "tags": ["NoSQL", "MongoDB", "Bazy danych"],
  "content": "NoSQL to nowoczesne podejście...",
  "comments": [
    {
      "user": "Anna Nowak",
      "text": "Świetny artykuł!",
      "date": "2024-01-15",
      "likes": 5
    },
    {
      "user": "Tomasz Wiśniewski",
      "text": "Brakuje przykładów",
      "date": "2024-01-16"
      // Brak pola 'Likes' - to OK w modelu dokumentowym!
    }
  ],
  "metadata": {
    "views": 1250,
    "reading_time": "5 min",
    "published": true
  }
}
```

```
// Inny post może mieć zupełnie inną strukturę:
{
  "_id": "507f1f77bcf86cd799439012",
  "title": "Nowości w JavaScript",
  "author": "Maria Zielińska", // String zamiast obiektu!
  "category": "programming",
  "body": "ES2024 wprowadza...", // Inna nazwa pola niż 'content'
  "created_at": "2024-01-20T10:30:00Z"
}
```

Model klucz-wartość

Najprostszy model – jak **słownik** lub **hashmapa**. Klucz (unikalny identyfikator) → Wartość (dowolne dane).

Kluczowe cechy:

- **Ekstremalnie szybki dostęp** O(1) po kluczu
- **Brak schematu** – wartość może być czymkolwiek
- **Proste operacje:** GET, SET, DELETE
- **TTL** (Time To Live) – automatyczne usuwanie po czasie

Przykład modelu klucz-wartość: System cache i sesji (Redis)

```
# Cache stron internetowych
SET "page:/products/laptop" "<html>...duża strona...</html>"
EXPIRE "page:/products/laptop" 300 # Usuń po 5 minutach

# Koszyk zakupowy użytkownika
HSET "cart:user123" "laptop" 2 "phone" 1 "headphones" 1
EXPIRE "cart:user123" 3600 # Wygaśnięcie koszyka po 1 godzinę

# Licznik odwiedzin
INCR "page_views:/homepage"
INCRBY "page_views:/homepage" 5

# Leaderboard gry
ZADD "game_leaderboard" 1500 "player1" 2300 "player2" 1800 "player3"
ZREVRANGE "game_leaderboard" 0 2 WITHSCORES # Top 3 graczy

# Sesja użytkownika
SET "session:abc123" '{"user_id": 456, "username": "janek", "role": "admin"}'
EXPIRE "session:abc123" 1800 # Sesja wygasza po 30 minut
```

Model szerokokolumnowy (kolumnowy)

Dane przechowywane w **kolumnach** zamiast wierszy. Każda kolumna przechowywana osobno, optymalna dla agregacji.

Kluczowe cechy:

- **Przechowywanie kolumnowe** – szybkie skanowanie kolumn
- **Skalowanie poziome** – partycjonowanie
- **Zoptymalizowany dla zapytań agregujących**
- **Tolerancja na brak spójności** (eventual consistency)

Przykład modelu szerokokolumnowego: Dane sensorów IoT (Cassandra)

```
-- Tworzenie tabeli (Cassandra Query Language - podobne do SQL)
CREATE TABLE sensor_readings (
    sensor_id uuid,
    date date,
    timestamp timestamp,
    temperature decimal,
    humidity decimal,
    pressure decimal,
    location text,
    PRIMARY KEY ((sensor_id, date), timestamp)
) WITH CLUSTERING ORDER BY (timestamp DESC);

-- Wstawianie danych
INSERT INTO sensor_readings
(sensor_id, date, timestamp, temperature, humidity, location)
VALUES (
    uuid(),
    '2024-01-20',
    '2024-01-20 10:30:00',
    22.5,
    45.0,
    'Warszawa'
);

-- Struktura przechowywania (kolumnowa):
-- Na dysku dane są grupowane KOLUMNOWO:
-- Wszystkie wartości 'temperature' obok siebie
```

```
-- Wszystkie wartości 'humidity' obok siebie

-- Zapytanie: średnia temperatura wg lokalizacji
SELECT location, AVG(temperature) as avg_temp
FROM sensor_readings
WHERE date = '2024-01-20'
GROUP BY location;
```

Model grafowy

Dane jako **węzły** (encje) i **krawędzie** (relacje). Idealny do reprezentowania powiązań.

Kluczowe cechy:

- **Węzły** – encje z właściwościami
- **Krawędzie** – relacje z typem i właściwościami
- **Przechodzenie grafu** – znajdowanie ścieżek
- **Wykrywanie wzorców** – znajdowanie podgrafów

Przykład model grafowy

```
// Cypher - język zapytań dla grafów

// Tworzenie użytkowników (węzłów)
CREATE (jan:User {
    id: 1,
    name: "Jan Kowalski",
    age: 28,
    city: "Warszawa"
})

CREATE (anna:User {
    id: 2,
    name: "Anna Nowak",
    age: 32,
    city: "Kraków"
})

CREATE (tomek:User {
    id: 3,
```

```

        name: "Tomasz Wiśniewski",
        age: 25,
        city: "Warszawa"
    })

// Tworzenie relacji
CREATE (jan)-[:FRIENDS_WITH {since: "2022-05-10"}]->(anna)
CREATE (jan)-[:FRIENDS_WITH {since: "2023-01-15"}]->(tomek)
CREATE (anna)-[:FOLLOWS]->(tomek)

// Jan Lubi programowanie
CREATE (java:Skill {name: "Java", category: "programming"})
CREATE (python:Skill {name: "Python", category: "programming"})
CREATE (jan)-[:KNOWS {level: "expert"}]->(java)
CREATE (jan)-[:KNOWS {level: "intermediate"}]->(python)
CREATE (anna)-[:KNOWS {level: "beginner"}]->(python)

// Zapytanie: znajdź znajomych Jana którzy znają Java
MATCH (jan:User {name: "Jan Kowalski"})-[:FRIENDS_WITH]-(friend:User)
WHERE (friend)-[:KNOWS]->(:Skill {name: "Java"})
RETURN friend.name

// Zapytanie: znajdź ścieżkę między Janem a osobą znającą Python
MATCH path = (jan:User {name: "Jan Kowalski"})-[...3]-(pythonExpert:User)
WHERE (pythonExpert)-[:KNOWS]->(:Skill {name: "Python"})
RETURN path

// Wizualizacja grafu:
// (Jan) --FRIENDS_WITH--> (Anna) --FOLLOWS--> (Tomasz)
//   |           /
//   ---KNOWS-->(Java)      ---KNOWS-->(Python)
//   |
//   ---KNOWS-->(Python)

```

Model obiektowy i obiektowo-relacyjny

1. Model obiektowy

Model obiektowy przenosi zasady **programowania obiektowego (OOP)** do bazy danych. Dane przechowywane są jako **obiekty** z:

- **Atrybutami** (pola, właściwości)
- **Metodami** (zachowanie)
- **Dziedziczeniem** (hierarchie klas)

- **Enkapsulacją** (hermetyzacja)

Kluczowe cechy:

- **Obiekty z identyfikatorami OID** (Object ID)
- **Bezpośrednie mapowanie** obiektów aplikacji na obiekty bazy
- **Brak potrzeby ORM** (Object-Relational Mapping)
- **Zachowanie z danymi** – metody przechowywane w bazie

Przykład modelu obiektowego: System biblioteczny (db4o)

```
// Klasa Java (również przechowywane w bazie)
public class Osoba {
    private String id;
    private String imie;
    private String nazwisko;

    public Osoba(String imie, String nazwisko) {
        this.id = UUID.randomUUID().toString();
        this.imie = imie;
        this.nazwisko = nazwisko;
    }

    // Metody - również dostępne w zapytaniach
    public String getPelnaNazwa() {
        return imie + " " + nazwisko;
    }
}

public class Czytelnik extends Osoba {
    private Date dataRejestracji;
    private List<Wypozyczenie> wypozyzczenia = new ArrayList<>();

    public Czytelnik(String imie, String nazwisko) {
        super(imie, nazwisko);
        this.dataRejestracji = new Date();
    }

    public void wypożyczKsiążkę(Książka książka) {
        Wypozyczenie w = new Wypozyczenie(this, książka);
        wypozyzczenia.add(w);
        książka.setWypożyczona(true);
    }

    public int getLiczbaWypożyczeń() {
        return wypozyzczenia.size();
    }
}

public class Książka {
    private String isbn;
    private String tytuł;
    private Autor autor;
```

```

private boolean wypożyczona;

// Metoda w klasie przechowywanej w bazie
public boolean jestDostępna() {
    return !wypożyczona;
}

// Operacje na bazie obiektowej (db4o)
ObjectContainer db = Db4oEmbedded.openFile("biblioteka.db");

// Zapis obiektu - bez mapowania!
Czytelnik czytelnik = new Czytelnik("Jan", "Kowalski");
Książka książka = new Książka("123-456", "Programowanie w Java");
db.store(czytelnik);
db.store(książka);

// Zapytanie natywne - użycie metod obiektów!
List<Czytelnik> czytelnicy = db.query(new Predicate<Czytelnik>() {
    public boolean match(Czytelnik czytelnik) {
        // Używamy metody obiektu w zapytaniu!
        return czytelnik.getLiczbaWypożyczeń() > 5;
    }
});

// Zapytanie QBE (Query by Example)
Czytelnik przykład = new Czytelnik(null, "Kowalski");
List<Czytelnik> wynik = db.queryByExample(przykład);

// Pobranie powiązanych obiektów
czytelnik.wypożyczKsiążkę(książka); // Użycie metody obiektu
db.store(czytelnik); // Zapis całego grafu obiektów

db.close();

```

Struktura danych w bazie obiektowej:

Obiekt Czytelnik [OID: 0x1234]:

Nagłówek: OID=0x1234, Typ=Czytelnik
Dane:
<ul style="list-style-type: none"> - id: "550e8400-e29b-41d4-a716-446655" - imię: "Jan" - nazwisko: "Kowalski" - dataRejestracji: 2024-01-20 - wypożyczenia: [OID:0x5678, OID:0x9ABC]
Metody (wskazania):
<ul style="list-style-type: none"> - getPelnaNazwa() - wypożyczKsiążkę() - getLiczbaWypożyczeń()

↓

```
Obiekt Wypozyczenie [OID: 0x5678]...
Obiekt Ksiazka [OID: 0x9ABC]...
```

2. Model obiektowo-relacyjny (OR)

Rozszerzenie modelu relacyjnego o cechy obiektowe. Łączy zalety obu światów:

- **Tabele** z relacyjnego
- **Typy złożone**, dziedziczenie, metody z obiektowego

Kluczowe cechy:

1. **UDT** (User-Defined Types) – własne typy danych
2. **Tabele zagnieżdżone** – tabele w tabelach
3. **Dziedziczenie tabel** – hierarchie tabel
4. **Metody w tabelach** – zachowanie w bazie
5. **REF** – referencje do wierszy

Przykład modelu obiektowo-relacyjny: System kadrowy (PostgreSQL z rozszerzeniami OR)

-- PostgreSQL z rozszerzeniami obiektowo-relacyjnymi

-- 1. TWORZENIE TYPÓW ZŁOŻONYCH (UDT)

```
CREATE TYPE adres_typ AS (
    ulica VARCHAR(100),
    numer VARCHAR(10),
    miasto VARCHAR(50),
    kod_pocztowy VARCHAR(6)
);
```

```
CREATE TYPE kontakt_typ AS (
    email VARCHAR(100),
    telefon VARCHAR(20),
    telefon_komórkowy VARCHAR(20)
);
```

-- 2. TABELA Z UDT I METODAMI

```
CREATE TABLE pracownicy (
    id SERIAL PRIMARY KEY,
    imie VARCHAR(50),
    nazwisko VARCHAR(50),
    adres adres_typ, -- Typ złożony!
```

```

kontakt kontakt_typ,
data_zatrudnienia DATE,
wynagrodzenie DECIMAL(10,2),

-- Metoda jako funkcja w tabeli
FUNCTION pelny_adres() RETURNS VARCHAR
AS $$

BEGIN
    RETURN (adres).ulica || ',' || (adres).numer || ',' ||
           (adres).kod_pocztowy || ',' || (adres).miasto;
END;
$$ LANGUAGE plpgsql
);

-- 3. DZIEDZICZENIE TABEL
CREATE TABLE osoby (
    id SERIAL PRIMARY KEY,
    imie VARCHAR(50),
    nazwisko VARCHAR(50),
    pesel VARCHAR(11)
);

CREATE TABLE klienci (
    numer_karty VARCHAR(20),
    data_rejestracji DATE
) INHERITS (osoby); -- Dziedziczenie!

CREATE TABLE dostawcy (
    nip VARCHAR(10),
    regon VARCHAR(9)
) INHERITS (osoby);

-- 4. TABELE ZAGNIEŻDŻONE (kolekcje)
CREATE TABLE zamowienia (
    id SERIAL PRIMARY KEY,
    data_zamowienia DATE,
    klient_id INTEGER,

    -- Zagnieżdżona tabela z pozycjami zamówienia
    pozycje_zamowienia pozycja_zamowienia_typ[]
);

CREATE TYPE pozycja_zamowienia_t typ AS (
    produkt_id INTEGER,
    nazwa_produktu VARCHAR(100),
    ilosc INTEGER,
    cena_jednostkowa DECIMAL(10,2),

    -- Metoda w typie

```

```

FUNCTION wartosc_calkowita() RETURNS DECIMAL
AS $$ 
BEGIN
    RETURN $1.ilosc * $1.cena_jednostkowa;
END;
$$ LANGUAGE plpgsql
);

-- 5. OBIEKTOWE ZAPYTANIA
-- Wstawianie z typami złożonymi
INSERT INTO pracownicy (imie, nazwisko, adres, kontakt)
VALUES (
    'Jan',
    'Kowalski',
    ROW('Marszałkowska', '123', 'Warszawa', '00-001')::adres_typ,
    ROW('jan@firma.pl', '222333444', '555666777')::kontakt_typ
);

-- Dostęp do pól typów złożonych
SELECT
    imie,
    nazwisko,
    (adres).miasto, -- Dostęp do pola typu złożonego
    (kontakt).email,
    pelny_adres() -- Wywołanie metody
FROM pracownicy
WHERE (adres).miasto = 'Warszawa';

-- Zapytanie na zagnieżdżonych danych
SELECT
    z.id,
    z.data_zamowienia,
    pz.nazwa_produktu,
    pz.ilosc,
    pz.cena_jednostkowa,
    pz.wartosc_calkowita() -- Metoda na typie zagnieżdżonym
FROM zamowienia z,
     UNNEST(z.pozycje_zamowienia) AS pz -- Rozwijanie zagnieżdzonej tabeli
WHERE pz.wartosc_calkowita() > 1000;

-- 6. REFERENCJE OBIEKTÓW (OID)
CREATE TABLE produkty OF produkt_typ ( -- Tabela obiektów
    PRIMARY KEY (id)
) WITH OIDS; -- Obiektowe identyfikatory

CREATE TABLE zamowienia_ref (
    id SERIAL,
    produkt REF produkt_typ -- Referencja do obiektu
);

```

```
-- 7. POLIMORFICZNE FUNKCJE
CREATE OR REPLACE FUNCTION oblicz_podatek(osoba osoby)
RETURNS DECIMAL AS $$

BEGIN
    -- Różne implementacje w zależności od typu
    IF TG_OP = 'klienci' THEN
        RETURN 0; -- Klienci nie płacą podatku
    ELSIF TG_OP = 'dostawcy' THEN
        RETURN 1000; -- Stały podatek
    END IF;
    RETURN 0;
END;
$$ LANGUAGE plpgsql;
```